

Šoštanj v viharju velike vojne in prevratne dobe

Miran Aplinc, »Morda bodo prišli še taki časi, ko boste morali jesti tak kruh, kjer bodo špice ven gledale«. *Odmev velike vojne skozi organizacijo preskrbe v Šoštanju v času prve svetovne vojne in prevratne dobe*. Šoštanj, Velenje: Muzej usnjarstva na Slovenskem, Muzej Velenje, 2019. 159 strani. (Zbirka Prispevki, Gradiva; 9)

Konec leta 2019 smo dobili še eno publikacijo, ki dopolnjuje bogato bero izdajateljske in razstavne dejavnosti na temo prve svetovne vojne ob obeleževanju stoletnice te prve morije globalnih razsežnosti. Avtor, ki je do sedaj izdal že nekaj del na temo gospodarske in socialne zgodovine Šoštanja, je svoj zbir dopolnil še z enim, ki prinaša več kot v naslovu napoveduje. Opisu organizacije in izvedbe preskrbe prebivalstva ter stopnji zadovoljitve potreb prebivalstva z osnovnimi (ne le živilskimi) potrebščinami v Šoštanju dodaja tudi opis vrste drugih okoliščin, ki jih je prineslo vojno stanje v Šoštanj.

Po kratkem uvodu nas avtor postavi v okolje, o katerem nas namerava seznaniti. V predvojni Šoštanj, kraj z dobrimi 1.200 prebivalci, obdan z »okoliško« občino, in še dvema sosednjima občinama, s katerima so tvorili celoto s 5.350 prebivalci. Rast prebivalstva je omogočila dobra gospodarska podlaga (tovarna usnja, premogovnik, številni obrtniki, gostilničarji, turizem). Šoštanj je živel tipično življenje štajerskega kraja tega časa z nacionalno in razredno razdvojenim prebivalstvom. V to ustaljenost je udarila vest o sarajevskem atentatu, ki ga zapisovalec šolske kronike v Šoštanju pokomentira: »Človek pride na deželo z najboljšim namenom, a proti njemu se izvrši atentat. /.../ To je bil začetek strašne vojne.« Avtor opiše razpoloženje prebival-

stva ob začetku vojne, mobilizacijo ter pritisk države na prebivalstvo v obliki ukinitve svoboščin, cenzure, propagande in militarizacije. Namesto na fronto odhajajočih moških, katerih delovno silo so nadomeščale ženske, otroci in starejši (*»Gospodar je pisal s fronte ženi, kako naj gospodari s tem in onim«*), so začeli uporabljati tudi vojne ujetnike. Prvi, ruski, ki so prišli v Šoštanj na delo v Woschnagovo usnjarno že konec septembra 1914, so bivali v nekdanjih prostorih tovarne, italijanski, zajeti na soški fronti, pa na ploščadi pred današnjo kočo na Smrekovcu. Prostor, kjer so zgradili barake, so sami poimenovali Roma.

Eden od posegov države v življenje prebivalstva je bila tudi regulacija porabe živilskih artiklov. Za ta namen so bili ustvarjeni oskrbovalni (s tedanjim izrazom aprovizacijski) okraji. Šoštanj je bil središče enega od treh na področju okrajnega glavarstva Slovenj Gradec. Njegovo vodstvo je pripravljalo sezname za oddajo nakaznic za preskrbo z mlin-skim izdelki, kasneje pa tudi za vse ostale artikle, za katere je država predpisala kontrolirano razde-ljevanje. Zaradi varčevanja so gospodinje krušni

moki dodajale ovseno, v njej pa ostaja nekaj otrobov, ki so v špicah, kar tudi razloži zapis v naslovu. Nadzoru države nad količinami pridelka (in s tem njihovi oddaji) so se v Šoštanju skušali izogniti s prikazovanjem nižjih vrednosti količin pridelanih živil v poročilih okrajnemu glavarstvu. To jih je spregledalo in jim z grožnjo zaukazalo ponoven popis. Občina je s potekom vojne ob prepovedi proste prodaje in zapovedanih oddajah blaga postala popolnoma odvisna od centralno odrejenih količin. Tudi zato so župani šoštanskega okraja julija 1917 poslali zahtevo ministru za kmetijstvo glede ukinitve nakaznic za mlevske izdelke, povečanja količin pri razdeljevanju ostalih živil in zaustavitev rekvizicij. Oddaja živine je bila obvezna, šoštanski okraj pa se je moral sam oskrbeti z mesom. Avtor v nadaljevanju prikaže tudi preskrbo Šoštanja od prevrata do prve polovice leta 1919.

Na tem mestu velja omeniti še en podatek, ki se navezuje na naše sedanje življenje. Zaradi vsesplošnega pomanjkanja goriva je bil aprila 1916 prvič uveden poletni čas.

Neuspeh preskrbe (ki ni imel vzrokov le v notranjih avstrijskih razmerah) je bil le pokazatelj siceršnjega padca gospodarskih dejavnosti. A Šoštanj je bil v tem oziru izjema. Velik tamkajšnji delodajalec, usnjarna, je zaradi vojaških naročil dobro uspeval. V času vojne je povečal število zaposlenih z 200 na 280, leta 1915 so imeli celo sredstva za novo investicijo, saj so zgradili termoelektrarno z močjo 368 kW. Lastniku bi, sodeč po njegovih besedah (*»Od vsake hiše imam enga zaposlenga. /.../ To pa zato, da bo vsaka družina imela za najnujnejše: cukar pa moko.«*) lahko pripisali kar nekaj altruizma. Po skromnih podatkih obrt in trgovina v Šoštanju v času vojne nista tako dobro uspevala. Kot tudi, po začetnem navdušenju kot drugod po monarhiji, niso več uspevali razpisi vojnih posojil.

Po zapisih v šolskih kronikah avtor sledi stanju v šolstvu v Šoštanju in okolici. Pouk je bil zelo moten zaradi pomanjkanja učiteljev ali njihovih dodatnih zadolžitvev ter zamika pričetka pouka zaradi pomoči otrok pri jesenskih kmetijskih opravilih na začetek novembra, konec leta 1918 tudi zaradi razsajanja gripe. Šolsko leto 1918/19 se je zato začelo šele 3. januarja 1919. Dosti časa pa so šolarji namenili tudi sodelovanju pri nabiralnih akcijah,

s katerimi so zbirali sredstva v podporo vpoklicanih vojakov, gospodarstva, vdovam in sirotam. Z akcijami v izvedbi različnih organizacij so zbirali gotovino, izvajali dobrodelne prireditve, v pomoč vojakom pletli nogavice in druge volnene izdelke, izdelovali papirnate podplate, nabirali jagodičevje in gobe ter listje robide kot nadomestek za čaj.

Zapisi župnijskih kronik in časopisje so omogočili osvetlitev še enega vidika vojne v Šoštanju in okolici. Prinašajo namreč poročila o *»patriotskem nabiranju kovin za vojno«*. Od srede leta 1915 so se vrstile akcije zbiranja in prodaje predmetov iz aluminija, bakra, brona, medenine, niklja, kositra in cinka. Ob tem so ob koncu leta 1916 in kasneje prišli na vrsto tudi zvonovi skorajda vseh cerkva v Šaleški dolini.

Avtor v poglavju Vpliv vojne na prebivalstvo prikaže, kako sta pomanjkanje in lakota tudi v Šoštanju negativno vplivala na zdravje prebivalstva ter posledično na naravni prirastek. Zaradi nizke rodnosti in povečane smrtnosti je bil ta nizek in dve leti celo negativen. Iz +83, kolikor je znašal leta 1914, se je postopoma spustila na -2 leta 1917, leta 1918 pa na kar -73, kar je po poročilih povzročila *»španska bolezen«*.

Obdobju ob in po koncu vojne avtor nameni več poglavij. Deklaracijsko gibanje se je razširilo tudi po Šaleški dolini, podprle so ga vse občine šoštanskega okraja razen *»nemškutarskega«* mesta Šoštanj. V podporo gibanju je bilo v dolini organiziranih več zborovanj, največje 30. maja 1918 v Družmirju. Okrajno glavarstvo v Slovenj Gradcu ga je sicer prepovedalo, a več tisoč zbranih je nagovoril poslanec Karel Verstovšek. Navdušenje Slovencev je lahko razumeti ob primeru nepravilnosti iz preteklosti. Primer je iz leta 1916, ko je umrl šoštanski notar, Slovenec Vinko Kolšek. Čeprav je v tamkajšnjem sodnem okraju živel 13.174 Slovencev in le 1.319 Nemcev, je bil za Kolškovega naslednika določen kočevski Nemec, ki je *»le z največjo težavo lomil slovenščino«*. Njegovo ime najdemo tudi med tistimi, ki so se upirali ob prevratu. Zaradi napetosti med Slovenci in Nemci je prihajalo tudi do fizičnih obračunavanj. 17. oktobra so v Šoštanju ustanovili Narodni svet, ki je 1. novembra pričel z aktivnostmi za prevzem oblasti in vzpostavitev življenja po koncu vojne. Za varnost je skrbelo oro-

žništvo v sodelovanju z narodnimi stražami, za večjo varnost in preprečevanje izgrediv pa je Narodni svet v Šoštanju ustanovil še redarsko službo. Sledimo lahko tudi slovenizaciji Šoštanja z ukinitvijo nemške šole, vrtca, prevzemom prostovoljnega gasilskega društva, odpustom nemških uradnikov in spremembi napisov.

Pod naslovoma »Domovina vas še potrebuje« in »Vojske reši nas, O Gospod« so popisane dejavnosti slovenskih prostovoljcev in vpoklicancev ob umiku avstrijske vojske preko slovenskega ozemlja novembra 1918 ter bojih na Koroškem konec istega leta in spomladi leta 1919. Ob umiku slovenskih čet s Koroške v začetku maja so se avstrijske približale

Šoštanju, kar je njegovo okolico izpostavilo ropanju. In to ne samo avstrijskih čet. Pred uspešno ofenzivo jugoslovanske vojske na Koroškem konec maja 1919 je bil v mestni hiši v Šoštanju nastanjen štab Koroškega odreda, vojaštvo pa je zasedlo več stavb, šola je bila npr. maja in junija spremenjena v vojaško bolnišnico.

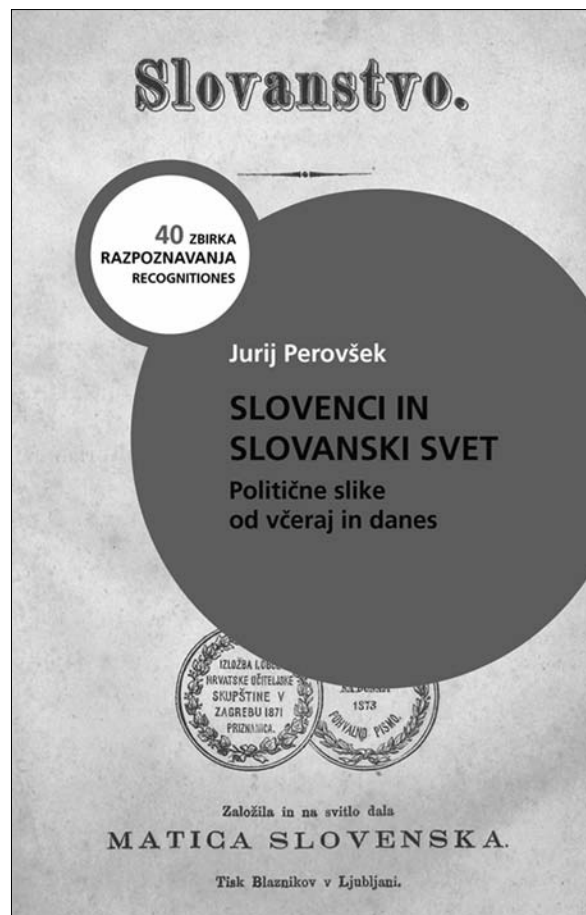
Avtor je z uporabo arhivskega gradiva, časopisja in literature ter s pomočjo razlage splošnega stanja na primeru Šoštanja (kjer je to seveda mogoče) spletel podatkov polno, bogato ilustrirano berljivo zgodbo lokalnega stanja, ki dodaja kamenček v mozaiku zgodbe prve svetovne vojne na Slovenskem.

Bojan Himmelreich

Slovanska vzajemnost malo drugače

Perovšek, Jurij: *Slovenci in slovanski svet. Politične slike od včeraj in danes*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2019. 303 strani.

Slovenci in slovanski svet. Politične slike od včeraj in danes je lansko leto izšla pri založbi Inštituta za novejšo zgodovino in obravnava predvsem medijske odzive na dogajanja v slovanskem svetu od konca 19. stoletja dalje. Teme, s katerimi se je Jurij Perovšek v preteklosti že ukvarjal, so v knjigi povezane v celoto, ki kljub posamičnosti primerov, jasno kažejo na prepletenost odnosa do drugega z aktualnim dogajanjem, političnimi prepričanji ter zakoreninjenostjo podob o opisnih narodih. Avtor v uvodu pojasni umanjkanje poglavja o Slovakah in Poljaki. Za prve omeni že izdano literaturo o tematiki, za Poljake pa obžaluje pomanjkanje raziskav ter povzame osnovne poteze. Poglavja so razdeljena tematsko in kronološko. V prvem sklopu *Narodni boji in coup d'état* sta poglavji o Čehih ter Bolgarih. Avtor predstavi odzive slovenskega časopisja na »češki separatizem« v socialdemokratski

stranki in poglede na Bolgarijo s poudarkom na delovanju Aleksandra Stambolijskega.

Leta 1897 se je avstrijska socialdemokratska stranka preoblikovala v federacijo nacionalnih